

Tortosa no ha enterrat l'antic caciquisme

Ombres a la vora de l'Ebre

Les comarques de l'Ebre van ser, a principi de segle, terra adobada per al caciquisme, com ho il·lustra la pugna entre dos líders carismàtics, Marcel·lí Domingo i Joaquim Bau. Algunes veus opinen que, amb unes altres formes, un caciquisme hereu d'aquell encara marca la vida política tortosina.

Potser la paraula "caciquisme" ja no és la més adequada avui. Potser cal parlar més aviat d'un fort clientelisme en la relació entre governants i governats. Tal vegada és només mecenatge cultural, considerat altruista per alguns i no gens desinteressat per uns altres. Han canviat molt les coses des del anys vint fins ara, però a Tortosa i àrea d'influència continuen sent freqüents comportaments polítics inusuals en altres zones.

El fenomen ha estat definit com "la incapacitat que té la ciutadania de generar opcions ideològiques quan no hi ha la tradició democràtica d'escollir els seus dirigents i revocar-los lliurement". Dit d'una altra manera: la lluita pel poder esdevé un enfrontament entre persones, quasi entre famílies, més que no pas entre idees. Aquest raonament és vàlid tant per a les dretes com per a les esquerres, però curiosament els partits de la dreta clàssica (bàsicament el PP ara, la UCD i AP fa uns anys) tenen a les terres de l'Ebre el grau més alt d'adhesió política de tot el Principat.

El caciquisme és el sistema pel qual una democràcia parlamentària és falsejada per la manipulació electoral exercida per determinades persones influents (els anomenats cacics), que serveixen d'enllaç entre l'oligarquia que deté el poder i els habitants de les seves localitats. Va ser un fenomen freqüent a l'època de la Restauració (1874-1931), especialment a partir del 1889, quan s'instaurà el sufragi universal a l'estat espanyol.

TERRA DE MARCA I BISBAT

De caciquisme, n'hi hagué a tot arreu, però a les Terres de l'Ebre tingué una significació especial i centrà la vida política durant més de tres dècades, fins al punt de deixar un pòsit prou evident en les generacions futures. Hi ha raons de

Joaquim Bau, alcalde de Tortosa, homenatjat per les onze partides rurals. Acte celebrat a l'antic ajunta-

molts tipus que ho poden explicar.

En primer lloc, arguments geogràfics i històrics. La vall de l'Ebre i les muntanyes que l'envolten han aïllat aquest territori de la resta. Fins fa poc més d'un segle, tan sols el riu navegable assegurava una via de comunicació amb la resta del país. Reconquerida als àrabs en l'última etapa de formació de la Catalunya Nova, aquesta terra va adquirir un esperit de "marca" (Tortosa era un marquesat, no pas un comtat, a l'Edat Mitjana), és a dir, de territori fronterer. Això l'ha feta sus-

ceptible d'una major pressió des de l'exterior que no pas altres terres catalanes. Curiosament, ni Barcelona ni València no han tingut mai gaire interès per Tortosa, tot i trobar-se a mig camí d'aquestes dues grans ciutats. Encara avui hi ha entre els habitants de la Catalunya central un desconeixement general de les Terres de l'Ebre, la qual cosa no succeeix, per exemple, amb les comarques del nord o del Pirineu.

Com a reacció, Tortosa ha mirat sempre més cap a Madrid que cap a Barcelo-

na. El fet que molts tortosins hagin triomfat, bé en els negocis o bé en la política, a la capital de l'estat, així ho demostra. Cal afegir-hi l'interès claríssim d'alguns cercles espanyols per trencar la connexió natural entre el Principat i el País Valencià, just allí on la parla i els trets culturals n'evidencien l'estreta relació. "Ni catalans ni valencians, tortosins", van arribar a dir en el franquisme els més espanyolistes.

Un altre ingredient bàsic del cultiu del caciquisme era el fet que Tortosa fos la seu d'un bisbat. Va ser durant molt de temps un dels bisbats més grans de l'es-

forces polítiques més tradicionalistes, i s'ha erigit en instrument d'espanyolització. Això últim va ser especialment visceral durant els 25 anys de bisbat del menorquí Manuel Moll, contrari absolut a l'ús del català a la diòcesi, que va ser substituït en 1969 pel valencià Ricard M. Carles, ara arquebisbe de Barcelona, d'un tarannà ben diferent. És evident que avui l'església ja no té la influència que tenia entre la població a primer terç de segle, però en una ciutat de només 30.000 habitants, la veu d'un bisbe encara continua mereixent una certa atenció.

Un fet clau de la història recent de Tor-

cap a la transformació i exportació d'olis. El pare de Joaquim Bau —que més tard esdevindria un dels cacics locals—, Josep Bau i Vergés, fou qui obrí els mercats europeus i americans a l'oli de les terres de l'Ebre, base de grans negocis comercials. Entre 1890 i 1936 l'oli català visqué la seva època daurada i l'àrea de Tortosa s'omplí de trulls, cosa que féu possible l'enriquiment de molts propietaris de conreus de secà.

A final del segle passat s'iniciava la colonització del delta de l'Ebre, orientada cap a un altre tipus de conreu, l'arròs. Cal tenir en compte que el municipi de Tortosa era aleshores el segon més gran de l'estat espanyol. Tenia més de 400 km² i abastava, a més de la riba esquerra del riu fins a la costa, gairebé tot el delta, incloent-hi un seguit de veïnats que fins ben recentment no han aconseguit la seva independència: Enveja, Jesús i Maria, la Cava —aquests dos últims, ara amb el nom de Deltebre—, Camarles, l'Aldea. Als anys trenta, Tortosa tenia 38.000 habitants, dels quals només 13.000 vivien al nucli principal.

L'explotació de les terres del delta atragué un fort contingent de valencians amb experiència en el conreu de l'arròs. Com que els propietaris residien a les ciutats de Tortosa i d'Amposta (o bé a Barcelona o Madrid), s'establiren amb els pagesos que s'atrevien a treballar aquelles terres pantanoses arrabassades al mar contractes d'arrendament o de parceria. Els conradors del delta formaren una classe social nova, de baix poder econòmic, enfrontada a les oligarquies tradicionals de la comarca.

'MARCEL LINEROS' CONTRA 'BAUISTES'

Aquests eren els condicionants geogràfics i socioeconòmics que predisposaven les terres de l'Ebre al caciquisme polític. I aquest nasqué polaritzat entorn de dos homes. D'una banda, Marcel·lí Domingo, mestre d'escola, nascut a Tarragona però traslladat a Tortosa amb el seu pare, que era oficial de la Guàrdia Civil. Bon orador i molt populista, Domingo aglutinà els sectors burgesos més progressistes, els petits comerciants i el proletariat del camp al voltant d'un republicanisme federalista, poc agosarat socialment, però que arribà a tenir una gran adhesió popular en aquestes comarques.

"Don Marcelino", com era conegut entre els seus conciutadans, malgrat anar-se'n a viure a Barcelona al cap de poc,

ment (1928). Foto cedida per l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre.

RAMON BORRELL

tat espanyol, ja que fins al 1957 abastava una bona part de la província de Castelló i un tros del Baix Aragó, a part les comarques de l'Ebre. L'església catòlica sempre ha tingut un pes molt gran en la vida pública de Tortosa. "Era una ciutat levítica", diuen els qui encara recorden el paisatge urbà d'abans de la guerra, esparnejat d'esglésies, capelles i convents.

La influència del bisbat de Tortosa s'ha manifestat en dues coses. Ha contribuït al conservadorisme general de la societat, ja que ha donat sempre suport a les

tosa és la manca d'una revolució industrial com la que van fer, durant el segle XIX, altres ciutats catalanes de categoria semblant (Reus, Manresa, Vic).

OLI I ARRÒS

Aquestes comarques coneixen una transformació econòmica a final del segle passat (el ferrocarril hi arriba al 1867, el canal de regadiu de la dreta de l'Ebre funciona des del 1861), però Tortosa no s'orienta cap a la indústria sinó

sempre es presentà com a candidat a diputat a les Corts espanyoles per la circumscripció de Tortosa i mai no deixa d'inspirar l'acció política dels republicans tortosins, que passaren a ser coneguts com a "marcel·lineros". L'escó, el conservà des del 1914 fins a la guerra en totes les eleccions en què es presentà, excepte en una, en què, segons diuen, va ser objecte d'una escandalosa tupinada. Domingo va arribar a ser ministre en diversos governs de la República i morí a l'exili poc després d'acabada la guerra.

De l'altra banda, hi ha el representant de la dreta conservadora i catòlica: Joaquim Bau Nolla, fill del comerciant d'oli ja esmentat. De tradició familiar carlista, Bau va ser designat alcalde de Tortosa durant la Dictadura de Primo de Rivera (fou l'alcalde més jove de tot l'estat espanyol, ja que encara no tenia 30 anys) i aplegà al seu voltant propietaris agrícoles, industrials i comerciants tradicionals, amb el suport de l'església, és a dir, els sectors més caciquils. Els seus seguidors eren anomenats "bauistes" o simplement la gent de Bau.

Tot i que no superà mai a les urnes Marcel·lí Domingo, ja que el republicanisme fou hegemònic a les terres de l'Ebre més de vint anys, Joaquim Bau fou elegit diputat en dues ocasions (1933 i 1936), formant part de candidatures ultraconservadores. Durant aquells anys, era l'únic diputat català monàrquic i un dels pocs que es mostrà contrari a l'estatut d'autonomia per a Catalunya. Ja vivint a Madrid, "don Joaquim" ajudà als preparatius de la rebel·lió militar del 18 de juliol i participà en la Junta Tècnica

creada pel general Franco a Burgos durant la guerra. Acabada aquesta, mai no arribà a ser ministre de Franco, però l'hi unia una gran amistat i féu carrera dins el règim: procurador a Corts, president de la Comissió de Lleis Fonamentals i finalment president del Consell d'Estat i membre del "Consejo del Reino" des del 1965 fins a la seva mort en 1973.

RADICALITZACIÓ

Durant molts anys a Tortosa la gent o era de Bau o era de Domingo, no pas republicana o monàrquica. Les adhesions eren personals i això es demostrava clarament quan algun dels dos líders carismàtics canviava de partit i aconseguia un nivell similar de vots. Tots dos eren, a la seva manera i des de posicions oposades, cacics locals. Durant aquells anys, la lluita política a les terres de l'Ebre es caracteritzà per una gran crispació: sovintejaven les amenaces, les agressions físiques; els comicis eren impugnats gairebé sempre per un bàndol o altre, fins i tot alguna vegada s'arribaren a destruir urnes.

Aquesta bipolarització tan radical va portar, en produir-se la rebel·lió militar del 36 i començar la guerra civil, a un vessament de sang molt més intens que no en altres llocs. Durant l'estiu del 36, clergues, membres de les classes dominants i simpatitzants de la dreta foren els qui reberen les iras de grups incontrolats. Hi hagué uns 200 assassinats, es cremaren o se saquejaren totes les esglésies i els convents, la família Bau hagué de ser "protegida" per les autoritats locals i al

cap d'uns mesos fou intercanviada per una família republicana que havia quedat a l'altre costat.

Durant la guerra, Tortosa va ser repetidament bombardejada per l'aviació franquista, fins al punt que la tercera part de les edificacions va quedar en ruïnes. El Baix Ebre fou escenari d'un dels episodis bèl·lics més llargs i devastadors. I acabada la batalla de l'Ebre, la repressió també va ser dura, amb consells de guerra i afusellaments col·lectius. Entre morts, exiliats per raons polítiques i traslladats a altres zones per motius de feina, Tortosa perdé una cinquena part del cens. Encara avui els tortosins més vells no volen parlar d'aquell període històric, per no furgar en les ferides obertes.

ELS HEREUS DE BAU

La reconstrucció de Tortosa fou lenta i difícil, tot i ser anomenada "ciudad adoptada por el Caudillo". Mentre alguns s'enriquien amb l'estraperlo, l'Ajuntament era en mans de persones sense prou carisma i no hi havia l'element humà capaç d'aixecar aquella ciutat enfonsada. Les dècades del quaranta i cinquanta foren -hi coincideix tothom- les dues més grises de la història moderna de Tortosa.

Però a final dels cinquanta sorgeixen els hereus ideològics de Joaquim Bau, els anomenats "regeneracionistes", membres d'una dreta "il·lustrada" que no feren la guerra perquè encara eren nens i que prenen el protagonisme de la vida local. Un d'ells és un fill de Bau, Fernando Bau Carpi, advocat i continuador dels

El PP podria obtenir l'alcaldia de Tortosa

Tortosa podria convertir-se aviat en la primera capital de comarca del Principat amb alcalde del Partit Popular, si acaba presentant-se una moció de censura contra el batlle actual, Vicent Beguer, de CiU. Fins ara, convergents i populars han governat plegats el consistori tortosí, però una maniobra promoguda per CiU a l'Ametlla de Mar (població d'uns 4.000 habitants, del Baix Ebre mateix), amb la intenció de fer fora l'alcalde del PP amb un pacte CiU-PSC-Els Verds, ha provocat la reacció dels conservadors. Tot i que Josep Curto, secretari general del PP a Catalunya i segon tinent d'alcalde de Tortosa, ha negat a EL TEMPS que ell hagi iniciat negociacions amb els altres partits per a presentar cap

Josep Curto (PP), segon tinent d'alcalde de Tortosa. RAFA GIL

moció contra Beguer, ha reconegut que, si la moció de censura de l'Ametlla tira endavant, el Partit Popular pot trencar els pactes que té amb Convergència a diverses institucions catalanes, no tan sols a Tortosa. Com que el PP només té 6 regidors en aquest municipi, necessitarà com a mínim els vots de dos grups més (PSC, 3; IC, 2; independents, 2) per a obtenir la majoria absoluta (11 sobre 21; CiU en té 8). Tortosa podria esdevenir així la primera ciutat gran del Principat en mans del Partit Popular, que ja té algunes alcaldies importants al País Valencià i a les Balears: les de València, Palma de Mallorca o Castelló de la Plana.

J. V.

L'Ebre ha condicionat històricament l'economia de Tortosa.

T. VIOLETA

negocis familiars a Tortosa, que més endavant fou diputat provincial de Tarragona i procurador a Corts fins al 1976. També en formaven part el secretari de la Cambra de la Propietat, David Català (el seu pare fou un dels assassinats el 36), el notari Miguel Hernández, l'advocat Felipe Tallada, que va ser l'últim alcalde franquista de Tortosa (1967-79), i Joaquim Fabra, important empresari avícola de la comarca, que havia ocupat el càrrec anteriorment (1960-67). Fabra és el pare de l'actual diputat del PP al Congrés per Tarragona i destacat dirigent d'aquest partit a Catalunya, Joan Manuel Fabra. Una altra persona pròxima a aquest grup era Pepe Lluch, encara avui president de la Comunitat de Regants del Canal de l'esquerra de l'Ebre. Tots ells són gent de famílies benestants, però sobretot d'una gran influència social.

Aquests noms van marcar la vida política de Tortosa durant els últims quinze anys de la dictadura franquista. Des de l'Ajuntament, la Diputació o l'anomenat Consejo Económico Sindical del Bajo Ebro, van promoure la industrialització de la comarca, el sanejament i la millora del Delta, les infraestructures viàries, però alhora monopolitzaven el poder i impedièren d'accedir-hi als altres grups socials i ciutadans. A més, van haver de fer cara al creixent desig d'independència dels pobles pedanis del delta, amb alguns moments de tensió i violència (no fou fins a la democràcia que aquests assoliren de ser independents).

Per cert, a Camarles es dona el cas més significatiu de domini econòmic i polític d'un sol home: l'actual alcalde de CiU, Primitivo Forastero, ex-combatent del bàndol "nacional", ja va ser durant el franquisme alcalde pedani, ajudat per la

seva amistat amb el ministre Alonso Vega. Fundador de la cooperativa agrícola local, Forastero ha guanyat sempre les eleccions municipals a Camarles, tot i defensar idees polítiques tan diferents com les d'Unión Nacional (falangista) en les de 1979 i les de Convergència i Unió en les tres següents.

LA DRETA CONTINUA MANANT

La capital del Baix Ebre no ha tornat mai a mans de l'esquerra, com abans de la guerra. Ja en democràcia, els partits d'esquerra hi tingueren una revifada però no van aconseguir de dirigir la renovació dels governants locals i ara estan en una situació marginal (socialistes i comunistes només sumen 5 dels 21 regidors de l'ajuntament de Tortosa). La dreta hi té, en canvi, una ampla majoria. No són els mateixos homes que al final del franquisme, ja que ni Bau ni Tallada ni Fabra (Català és mort) no hi són presents. CiU és la força dominant (el convergent Vicent Beguer n'és alcalde des del 1979), però el Partit Popular ha augmentat la seva representació de dos a sis regidors i, significativament, té en aquesta comarca el percentatge de vots més alt del Principat en les eleccions autonòmiques i generals (entre el 20 i el 30 per cent).

"Abans eren cinc o sis famílies les que manaven. Ara són 20, però sempre hi ha als mateixos, en un partit o en un altre", diu un destacat militant d'esquerres tortosí. "El caciquisme d'ara és subliminal, no pas descarcat com el d'anys enrere. Els qui manen ara són cosins liberals de la mateixa classe social de Joaquim Bau", opina el professor Manuel Pérez Bonfill, intel·lectual de gran prestigi a la comarca. De la seva banda, el sociòleg Jesús

Sorribes creu que la implantació de la dreta és deguda, en bona part, a la feblesa de la societat civil tortosina. "No hi ha un ordit social que faci d'intermediari entre les institucions i el ciutadà -afegeix Sorribes- i això facilita el clientelisme".

Ningú no posa en dubte que els polítics de Tortosa siguin tan democràtics com els de qualsevol altre lloc, ja que són elegits a les urnes, però aquí continuen passant coses estranyes. Com, per exemple, que Paco Celma Prieto, un industrial tortosí establert a Madrid i gran amic de la família Bau, patrocini amb els seus diners el centre "regional" de la UNED (Universitat a Distància) o sufragui la construcció d'un parc municipal al barri de Remolins a canvi d'instal·lar-hi les escultures d'un artista amic seu. No s'entén tampoc com l'institut de batxillerat de Tortosa encara rep el nom de Joaquim Bau. O com el seu fill, Fernando Bau (que, per cert, estigué implicat en el judici de la colza, tot i que fou absolt per falta de proves), treu un llibre al carrer lloant el règim de Franco i detallant la seva dedicació política a les terres de l'Ebre. Són només alguns exemples.

També hi ha casos escandalosos de transfuguisme polític (com el de Vicent Llesma, que de regidor franquista i dirigent local del PP, ha passat a ser un dels homes forts de CiU a la província de Tarragona), però això ocorre també en altres poblacions. El caciquisme potser ja ha passat a la història, com opinen alguns tortosins, però l'herència de certes situacions polítiques no és fàcil d'eliminar. I, a la capital de les Terres de l'Ebre, sembla que li costi d'enterrar els fantasmes polítics d'altres èpoques.

Joan Vila